

A photograph of a lynx standing in tall green grass, looking towards the camera with its mouth slightly open. In the foreground, a deer is lying down, partially obscured by the grass. The scene is set in a natural, grassy environment.

JAROSLAV ČERVENÝ
PETR KOUBEK
LUDĚK BUFKA

Velké šelmy

IV. Rys ostrovid

v České republice

Pro naše rysy představuje největší nebezpečí pytláctví, stejně jako pro vlky a medvědy. Rysové se však mohou „pysnit“ nejvíce případy. Ačkoli jsou všechny pytlácké historiky velmi smutné a vypovídají o ustrnulé myšlenkové úrovni naší myslivosti, některé z nich hraničí s černým humorem a jako by vypadly z pera soudnickového písničkáře JUDr. Ivo Jahelky. Citujme z anonymní ankety, kterou uspořádal Ústav biologie obratlovců Akademie věd ČR mezi myslivci a studenty myslivosti: *Člověk se také cítí být predátorem – k nelegálnímu lovu rysů dochází, protože někteří myslivci jsou přesvědčeni, že maso patří na talíř pouze jim – rys do přírody volně nepatří – znám přes 20 konkrétních případů nelegálního lovu rysa v ČR – sám jsem rysa ulovil, ale svědomí mám čisté, když nepomůže stát, pomůže si občan – rysa jsem slovil omylem, myslel jsem, že strčilím na sousedova psa, protože nás se sousedkou v lese neustále vyrušoval – znám případ myslivce z Prachaticka, který rysa ulovil vyloženě na kšeft, prvního má doma nad krbem, druhého nechal celého vypreparovat a vyměnil ho do Německa za ojetou terénní Toyotu – nelegální lov rysa je morální satisfakce za vzniklé škody...*

Dříve obýval rys ostrovid lesy celé Eurasie. Nyní je jeho areál nesouvislý, i když ho potkáme od Evropy až po Sibiř a v horských oblastech jihovýchodní a střední Asie. V Evropě se vinou pronásledování zachovalo původní rozšíření pouze ve Fennoskandinávii,¹ v Rusku, severovýchodním Polsku, Pobaltí, Karpatech, některých částech Balkánu a na Kavkaze; zcela vyloučit nelze ani přežívání několika jedinců v Pyrenejích. Díky reintrodukčním programům žije rys dnes i ve stredo-evropských lesnatých a horských oblastech (např. v Alpách, Juře, Vogézách, Bavorském lese, Černém lese, Harzu či dinárských pohořích).

Odhaduje se, že jeho evropská populace (vyjma Rusko, odkud údaje chybějí) má přibližně 7500 jedinců, z toho asi 2500 rysů původní (autochtonní) populace žije ve Fennoskandinávii, 2000 v Pobaltí a 2200 v karpatské oblasti. Důležité, avšak početně nesrovnatelně menší jsou reintrodukované populace v dinárských pohořích (asi 200 jedinců), západních Alpách (asi 100 jedinců) a Juře (asi 100 jedinců).

Rys je ze všech tří druhů velkých šelem nejcitlivější na změny prostředí. Dává přednost smíšeným lesům středních a vyšších po-

loh s bohatým podrostem a častými skalními útvary. Obývá však i souvislé nížinné lesy a horská neobydlená bezlesí. Ve střední Evropě se zcela nevyhýbá ani kulturním smrččinám či zemědělsky využívané krajiny s většími lesními celky. Krátkodobě může dokonce žít v rákosinách rybníků či v polních kulturách. Rozhodující je dostupnost potravy, tzn. menších druhů kopytníků, především srnce obecného.

Pro naši původní moravskou populaci (především v Beskydech a Jeseníkách) je rozhodující vývoj populace západokarpatské, zvláště pak na Slovensku a v Polsku. Pro Čechy má mimořádný význam česko-bavorsko-rakouská populace o početnosti 50–75 kusů. Celkový areál výskytu v Evropě (bez Ruska) přesahuje 1 000 000 km².

Jak to bylo v historii...

Nejdřív rys zmizel z oblastí, které se staly kulturní krajinou. V Polabí a hustě osídlených středních Čechách to bylo již v 15.–17. století. Do 18. století se dochovaly rozdrobené místní populace v lesnatějších vrchovinách, předhůřích a některých horských oblastech (v Labských pískovcích, Lužických horách, Jizerských horách, Krkonoších, Orlických horách, na Českomoravské vysočině). Nejdéle se rys udržel v pohraničních horských lesnatých masivech jižních a západních Čech. Potvrzený výskyt ze Šumavy známe z více míst z let 1801–1814 (nejistý až z r. 1894), z Čerchova v Českém lese (1830) a Doupovic v Krušných horách (1830). Definitivní zánik původní české rysí populace však jednoznačně určit nemáme, protože data o posledních historických úlovcích, vesměs z jižních Čech, Šumavy či Českého lesa, jsou z let 1835–1894. Poslední doložený zástřel českého rysa se udál r. 1835 u Tábora. Zcela nejasný je epizodní výskyt v Labských pískovcích v třicátých letech 20. století, neboť tehdy rys žil nejbliže na středním Slovensku.

Ing. Jaroslav Červený, CSc.,
RNDr. Petr Koubek, CSc.
a RNDr. Luděk Bufka viz
Vesmír 85, 20, 2006/1.

Tab. 1. Výskyt a početnost populace rysa ostrovida v České republice a v sousedních státech (U. Breitenmoser et al., 2000, J. Červený et al., 2001).

- 1) Početnost populace se týká Doupovských hor, Slavkovského lesa, Českého lesa, Plánického hřebene, Šumavy, Blanského lesa, Novohradských hor, Třeboňska i navazujících území Německa (Bayerischer Wald, Oberpfälzer Wald, Fichtelgebirge) a Rakouska (Mühlviertel, Waldviertel).
- 2) Početnost populace se týká i navazujícího území Německa (Saského Švýcarska).

¹ Norsko, Švédsko (bez nejjižnějšího cípu), Finsko a ruská Karélie (včetně poloostrova Kola).

← Rys ostrovid (*Lynx lynx*) je největší evropská kočkovitá šelma. Délka těla dosahuje 120 cm, ocas 25 cm, ucho 10 cm, zadní tlapa 26 cm a výška v kohoutku 70 cm. Hmotnost samců může být až 35 kg, samice jsou o poznání menší. Zbarvení je velmi variabilní, od šedožluté až po rezavohnědou s více či méně nápadnými tmavými skvrnami. Zimní srst je podstatně delší a hustší, skvrnitost však nebývá tak výrazná. U některých světle zbarvených jedinců jsou skvrny pouze na hlavě a končetinách. Středem hřbetu se táhne zpravidla tmavý pás a také konec ocasu je černý. Břicho je světlejší až bílé. Na koncích ušních boltců jsou tmavé štětičky z prodloužených chlupů (chvostky) a u většiny jedinců se srst na lících prodlužuje v licousy. Rysí karyotyp obsahuje 38 chromozomů (v diploidní sadce tělních buněk), které mají 72 ramen a z tohoto počtu připadá 68 ramen na autozomální chromozomy, zbytek na chromozomy pohlavní.

stát	oblast	počet rysů	vývoj populace
Česká republika	Beskydy	10–15	stálá
	Jeseníky	3–5	snižující se
	jihozápadní Čechy ¹	50–75	snižující se
	Brdy	2–3	stálá
Slovenská republika	Labské pískovce ²	0–2	snižující se
	Karpaty	400–500	snižující se
Polsko	Karpaty, SV Polsko	185	stálá
Rakousko	Alpy, Mühlviertel, Waldviertel	3–5	snižující se
	Německo	pohraniční oblast s JZ Čechami, Schwarzwald, Harz, Pfälzer Wald	18–26

Na Moravě a ve Slezsku zanikala původní populace pomaleji, neboť sem migrovali jedinci z horských lesnatých západokarpatských oblastí. Z moravských nížin rys vymizel v 17. století, ale v Moravském krasu, na Dražanské vrchovině, v severní části Moravy a opavského Slezska se docela často vyskytoval v 18. století. Z Jeseníků a Moravskoslezských Beskyd ho známe ještě z přelomu 19. a 20. století. Na Moravě také nelze přesně datovat zánik původní stálé populace. Poslední historické úlovky či pozorování v Beskydech (Travný r. 1912, Ostravice v letech 1913 a 1928, Staré Hamry r. 1914) mohly totiž patřit náhodným zatoulancům ze slovenských Karpat.

...a jak je tomu dnes

Rys ostrovid je nejpočetnější velkou šelmou na našem území. Opětovný výskyt byl spojen s větší migrací jedinců ze Slovenska po r. 1945 a s projekty vypouštění rysů v Bavorském lese a na Šumavě. První rysové k nám pronikali již od r. 1945, a to do Moravskoslezských Beskyd (Ostravice, Řečice) a Jeseníků (Sobotín, Nové Losiny). Již r. 1950 se rys objevil dokonce až na Šumavě (Ostrý) a r. 1953 i v Českém lese (Přimda). Jen o něco později (1956) byl zjištěn i v Labských pískovcích (Rájec). V Beskydech a Jeseníkách vznikla prosperující populace, která však byla nekontrolovaným lovem koncem sedmdesátých let 20. století téměř zničena v Beskydech a o 10 let později i v Jeseníkách. V osmdesátých letech vzrostla migrace rysů ze slovenských Karpat do Beskyd. Zároveň se začala tvořit silná populace na jihu a západě Čech, protože byly úspěšné reintrodukční projekty v Bavorském lese (1970-1972) a na Šumavě (1982-1989). Tehdy vznikly i základy stálých populací v Labských pískovcích (tato populace však na začátku 21. století téměř vymizela) a na Českomoravské vrchovině (populace zcela zanikla již v osmdesátých letech 20. století). Nyní existují tři izolované oblasti stálého výskytu: severovýchodní Morava (Moravskoslezské Beskydy, Javorníky, Vsetínské vrchy), Jeseníky a jihozápadní Čechy (Český les, Šumava, Blanský les, Novohradské hory, Plánický hřeben a nejnověji i Brdy, Slavkovský les a Doupovské hory). Z těchto území se rys šíří do mnoha dalších oblastí, kde se však vyskytuje nepravidelně. Dosud víme o rozmnožování rysa v Beskydech, Jeseníkách, Novohradských horách, Blanském lese, na Šumavě, v Českém lese, na Plánickém hřebenu, v Slavkovském lese, Doupovských horách, Brdech a Labských pískovcích.

Z těchto oblastí migrují mladí rysové do dalších míst.

Rysí jídelníček

Rys je ze všech našich velkých šelem nejužší potravně specializován. Složení jeho jídelníčku se sice v různých oblastech liší podle dostupnosti kořisti, ale ve střední Evropě loví především lesní kopytníky, nejvíce srnce obecného, méně pak jelena lesního, prase divoké, muflona a kamzíka horského. Kořist však tvoří i zajíce, lišky, kočky, různé druhy ptáků, obojživelníci, hmyz či hospodářské zvířectvo. Výrazný podíl připadá i na drobné hlodavce. Najednou je schopen sežrat z kořisti okolo 1 kg, výjimečně až 3,5 kg masa. Složení rysí stravy v jihozápadních Čechách, resp. na Šumavě, je zhruba stejné jako u původní slovenské populace.

Rys za denního světla rozpozná hlodavce už na 75 m, zajíce na 300 m a srnce na 500 m (v letní noci při úplňku zajíce na 125 m, srnce na 300 m). K lovu používá své lovecké ochozy. Kořist neštve, ale číhá na ni (často na zvýšeném místě), opatrně se k ní plíží a útočí z bezprostřední vzdálenosti několika skoky, nepronásleduje ji dále než 20-100 m. Úspěšnost útoků bývá 20-80 %. V oblastech, kde jsou na něj kopytníci zvyklí, se k uloveným kusům pravidelně vrací (např. na Šumavě téměř v 75 % případů, v šumavském podhůří v době šíření v necelých 13 %). Občas rys uloví více kusů spárkaté zvěře, než je schopen sežrat, příčina tohoto chování dosud není náležitě vysvětlena. Kořist rys zabíjí buď kousnutím do hlavy (hlodavce, zajíce, lišky), nebo zakousnutím do hrdla či týla a zadušením (spárkatou zvěř). Poté si s uloveným zvířetem často hraje a žrát většinou začíná až po nějaké době, když opadne lovecké vzrušení. Úlovky mají stopy po rysích špičáčkách na hrdle nebo v týlu (rozteč špičáků je 3-3,5 cm), popřípadě mají od ostrých drápů proseknutou kůži na hřbetě či bocích. Větší kořist rys obvykle začíná od kýty (není to však absolutní pravidlo), zcela ojedinele ohryže uši či oddělí hlavu. Nespotřebované zbytky často přehrne větve, travou, listím nebo sněhem; výjimečně je vytáhne na strom. V naprosté většině případů u nás tato šelma nekonzumuje kořist ulovenou jinými jedinci, nebo dokonce zdechlíny, v oblasti polských Karpat k tomu však dochází častěji.

Rysí návraty

V České republice byla v letech 1980-1989 uměle posílena spontánně vznikající populace vypouštěním 17 či 18 rysů na Šumavě. Tito

Tab. II. Změny areálu rozšíření rysa ostrovida v České republice. Občasný výskyt představuje výskyt ve sledovaném období méně než 50 %, nepravidelný 50 % až 75 %, pravidelný více než 75 % (tato procenta jsou vztažena k desetiletému období, např. 50 % znamená, že druh se v desetiletém období vyskytoval ve čtvrti sítě v pěti letech); n - počet mapovacích čtverců standardizované mapovací sítě o rozměrech 11,2 x 12 km (134,4 km²) s prokázáním výskytem; km² - rozloha území výskytu; % - procento území ČR. Současná početnost rysí populace v České republice se odhaduje na 65-100 jedinců, nejvyšší byla asi v letech 1996-1998, kdy byla odhadnuta na 100-150 jedinců.

období	občasný výskyt			nepravidelný výskyt			pravidelný výskyt			celkem		
	n	km ²	%	n	km ²	%	n	km ²	%	n	km ²	%
1945-1949	6	810	0,96				2	260	0,32	8	1080	1,16
1950-1959	19	2550	3,02				10	1340	1,59	29	3900	4,62
1960-1969	17	2280	2,71				6	810	0,96	23	3090	3,66
1970-1979	27	3630	4,29				2	260	0,32	29	3900	4,62
1980-1989	74	9950	11,78	17	2290	2,70	6	810	0,96	97	13 040	15,45
1990-1999	166	22 310	26,43	37	4970	5,89	53	7120	8,44	256	34 410	40,76
2000-2003	80	10 750	12,74	36	4840	5,73	69	9270	10,99	185	24 860	29,46

jedinci byli odchyceni ze slovenské původní populace v Oravských Beskydech, Slovenském krasu a Revúcké vrchovině. Na tehdejší dobu proběhla mimořádně zdařilá předprojektová příprava, která zahrnovala konferenci o ochraně rysa, vydání metodických a instruktážních listů, různých letáčků, plakátů a samolepek. Vlastní akce se také skvěle povedla. Po vypouštění, které skončilo r. 1989, se již v letech 1991-1992 odhadovala velikost populace na 42 samostatných jedinců, v letech 1993-1994 na 56 a po r. 1995 dokonce na 70-100. S růstem početnosti se zvětšovalo i území obývané rysy (z 1500 km² v letech 1991-1992 na 5000 km² po r. 1995), a to i daleko za hranicemi Šumavy. Od r. 1995 můžeme rysí populaci v celých jihozápadních Čechách na rozloze téměř 6000 km² považovat za stabilizovanou, musí se však vyrovnávat, protože ji ohrožuje nelegální lov. Ten její současný stav snížil asi o 25 %.

V letech 1993-1994 byli ilegálně vysazeni čtyři rysové v Národním parku Podyjí a pravděpodobně dva v Chráněné krajinné oblasti Moravský kras. Obě tyto akce však skončily neúspěšně, protože byla vypuštěna nepřipravená zvířata narozená a odchovaná v zoologických zahradách.

Šumavská rysí radiotelemetrie

Dosud bylo od r. 1996 na Šumavě a v sousedním Bavorském lese odchyceno 20 jedinců a 16 z nich bylo vybaveno vysílačkou. Výsledky tohoto výzkumu zásadně doplňují znalosti o struktuře populace, sociálních vztazích, potravní specializaci a aktivitě. Samci žijí sa-

složky potravy	rozbory trusu n = 62	rozbory žaludků n = 7
	%	%
krtek obecný	0,6	-
veverka obecná	1,2	-
hryzec vodní	1,8	-
norník rudý	5,39	14,29
hraboš mokřadní	1,8	3,57
hraboš polní	4,79	10,71
hrabošík podzemní	2,4	-
hraboš bez bližšího určení	2,99	-
myšice lesní	0,6	-
myšice bez bližšího určení	1,2	3,57
potkan	0,6	-
hlodavci bez bližšího určení	12,57	-
jezevec lesní	0,6	-
liška obecná	4,79	-
kuna bez bližšího určení	0,6	-
domácí kočka	1,8	-
zajíc polní	18,56	17,86
prase divoké	10,78	10,71
jelen lesní	20,36	14,29
srnec obecný	65,27	50
jelenovití bez bližšího určení	1,8	-
muflon	2,4	-
domácí ovce	1,2	-
jeřábek lesní	2,4	7,14
tetřev hlušec	0,6	3,57
tetřevovití bez bližšího určení	0,6	3,57
ptáci bez bližšího určení	10,78	3,57
chrobák lesní	0,6	-
rostlinný materiál	42,51	35,72
anorganický materiál	20,96	17,86

Všechny snímky na s. 86-94
© Jaroslav Červený.

Tab. III. Složení rysí potravy na Šumavě podle analýz trusu a obsahu žaludku; n – počet vzorků, % – frekvence výskytu; (P. Fejtková, 2002).

V České republice jsou vhodné biotopy, kde se mohou rysové dočasně vyskytovat, téměř ve všech oblastech s lesnatostí přes 30–50 %. Pro stálé a rozmnožující se populace jsou však vhodnější pouze horské oblasti s lesnatostí nad 50 %.

motářsky po celý rok a se samicí se setkávají pouze v době páření, kdy jednotlivé páry žijí společně a samci spolu bojují. Samice naopak téměř celý rok pečují o kořata a učí je lovit.

Každý samostatný jedinec má své vlastní teritorium (rozdělujeme celkový okrsek a domovský okrsek) o rozloze několika desítek až stovek km². Domovský okrsek, jehož velikost se v průběhu roku může měnit, si značí především močí a brání ho proti jiným dospělým jedincům stejného druhu a pohlaví. Samci mají teritoria podstatně větší než samice. Teritoria sousedů stejného pohlaví se mohou překrývat pouze nepatrně, v samčím teritoriu však mohou být 2–3 teritoria samicí. Mladí, ale již pohlavně vyspělí jedinci ve věku okolo 2 let si teprve své domovské okrsky vyhledávají, a často se proto toulají na rozlehlém území. Zjištěny byly přesuny nejen do

podhůří Šumavy, ale i do mnohem vzdálenějších oblastí. Rysové jsou aktivní především za soumraku a v noci, v době říje a v oblastech s nízkou lidnatostí však i ve dne. Denní přesuny mohou být i delší než 25 km, mezi aktivitou různých jedinců jsou ale velké rozdíly.

Zákonná ochrana v České republice

Od 1. července 2002 patří rys ostrovid podle myslivecké legislativy (Zákon č. 449/2001 Sb., Prováděcí vyhláška MZe ČR č. 245/2002 Sb.) mezi zvěř, již nelze lovit. Nejvýznamnější ho však ohrožuje nelegální odstřel. Z území České republiky víme o upytlačení rysů ze všech oblastí jeho výskytu. Jen v jihozápadních Čechách bylo pro kranio-metrická studia shromážděno v letech 1995–1999 celkem 47 lebek upytlačených rysů, v následujícím období do r. 2003 pak dalších 9 lebek. Z 16 rysů sledovaných pomocí vysílačky na Šumavě a v Bavorském lese byli průkazně zastřeleni 3, dalších 5 pak velmi pravděpodobně. Z anonymních dotazníků vyplývá, že 37 % myslivců z oblastí výskytu rysa v České republice zná konkrétní případy pytláctví a 10 % dotázaných se k tomu přiznalo. Nelegální lov se v širší oblasti Šumavy podílí z 80 % na celkové mortalitě druhu. Žádného pytláka se však v České republice dosud dopadnout nepodařilo...²

2) • Legislativa ochrany přírody a krajiny (Zákon č. 114/1992 Sb., Prováděcí vyhláška MŽP ČR č. 395/1992 Sb.) zařazuje rysa ostrovida od 13. srpna 1992 mezi zvláště chráněné silně ohrožené druhy. • Škody způsobené rysem na živote nebo zdraví fyzických osob a na hospodářském zvířectvu hradí od 10. května 2000 podle Zákona č. 115/2000 Sb. stát, resp. krajské úřady. • V novém národním Červeném seznamu IUCN je rys ostrovid zařazen mezi ohrožené druhy, v celosvětovém Červeném seznamu pak do kategorie téměř ohrožených druhů. • V Bernské konvenci je rys ostrovid zařazen do Přílohy III (chráněné druhy živočichů). Ve Směrnici rady 92/43/EEC je zařazen jako prioritní druh do Přílohy II (druhy vyžadující územní ochranu) a IV (druhy vyžadující přísnou ochranu). CITES ho zařazuje do Přílohy A (druhy, s nimiž nelze obchodovat).

druh	poměr pohlaví		
	samci	samice	mláďata
jelen lesní	0,68 %	14,38 %	84,94 %
srnec obecný	15,82 %	53,8 %	30,38 %
muflon	14,58 %	53,13 %	32,29 %
věková struktura			
	dospělci	lončáci	selata
prase divoké	–	4,3 %	95,7 %

Tab. IV. Struktura pohlaví a věku u rysí kořisti v jihozápadních Čechách (J. Červený et al., 2000).

K DALŠÍMU ČTENÍ

O problematice dálničních staveb jako migračních bariér pro savce pojednává práce: Hlaváč V., Anděl P.: Metodika zajišťování průchodnosti dálničních staveb pro voně žijící živočichy. AOPK 2001. (k dispozici s dalšími informacemi na www.evernia.cz)